

УДК [811.111:81'42]:[001+004+81+316.28]

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2\(39\).118626](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2017.2(39).118626)

Шелковнікова З.Б.

старший викладач, Центр наукових досліджень
та викладання іноземних мов Національної Академії наук України

ПРОСПЕКЦІЯ ТА РЕТРОСПЕКЦІЯ У НАРАТИВАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НАУКИ

Статтю присвячено сучасним тенденціям нарративізації англійської мови науки. В ході дослідження проаналізовано ступінь та міру нарративізації наукового дискурсу. Було виділено категорії проспекції та ретроспекції, які можуть бути реалізовані за допомогою структурних нарративів, нарративних обкладинок та невербальних нарративів, які створюють особливу функціонально-стилістичну систему.

Ключові слова: нарратив, науковий нарратив, нарративізація, проспекція, ретроспекція.

Шелковникова З.Б. Проспекция и ретроспекция в нарративах английского языка науки. *Статья посвящена современным тенденциям нарративизации английского языка науки. В ходе исследования были проанализированы степень и мера нарративизации научного дискурса. Выделены категории проспекции и ретроспекции, которые могут быть реализованы с помощью структурных нарративов, нарративных обложек и невербальных нарративов, образующих особую функционально-стилистическую систему.*

Ключевые слова: нарратив, научный нарратив, нарративизация, проспекция, ретроспекция.

Shelkovnikova Z. Prospective and Retrospective Narratives in English Scientific Discourse. *The present paper addresses scientific discourse in light of narrative paradigm. In particular, we reveal modern trend of narrativity and analyze the degree and the level of scientific discourse narrativity. We also consider how this narrative tradition is conveyed in science and how diverse science narratives are. We pay special attention to the prospection and retrospection categories in the scientific discourse. Here belong: structural narratives, narrative covers, non-verbal narratives. All of them create a special functional and stylistic system in the sphere of science communication. Prospection-retrospection mode is cognitively relevant, and expresses the dynamics of old-new knowledge exchange to prove the fact of the existing event and the change of state. They both are the features of scientific discourse narrativization. Modern scientific discourse is dynamic and diverse. Not denying the traditional rules and ways of scientific discourse creation, the language of science tends to meet the requirements of modern society through narrativity.*

Key words: narrative, narrativity, prospection, science narrative, retrospection.

Сучасна мова науки динамічна та розмаїта. Не заперечуючи основні правила побудови наукового дискурсу, такі як: логічна послідовність висловлювання, упорядкована система зв'язку між частинами висловів; прагнення авторів до точності, стислості, однозначності, мова науки має тенденцію до видозмінювання, жанрової стратифікації та нарративізації. Дана стаття має на меті визначити потужний дискурсотвірний потенціал наукового нарративу, а також дослідити його різноманітну природу, культурно-історичну специфіку та креативні можливості.

Матеріал дослідження – писемний англомовний науковий дискурс, зокрема, книги та статті з лінгвістики та комп'ютерно-інформаційних технологій.

Загальний обсяг проаналізованого матеріалу: 960000 слів комп'ютерного дискурсу та 960000 слів лінгвістичного дискурсу. Об'єкт дослідження – наукові наративи. Предмет дослідження – проспекції та ретроспекції у наративах англійської мови науки.

Визначний древньогрецький філософ Аристотель ще в IV столітті до н.е. зацікавився риторичними наратологічними ідеями в своєму творі «Поетика». Отже, можна стверджувати, що наратив як загальна категорія дискурсу починається з Аристотеля [1]. Етимологічним предком терміна наратив вважають технічний термін, яким користувалися софісти для виокремлення тієї частини промови, що перебувала в постпозиції до основного аргумента, - *diegesis*. *Diegesis* і його латинський переклад *narration* залишалися деякий час технічними термінами риторики. Сама риторика визначалася як мистецтво переконання, як мистецтво «витягування з будь-якого сюжету матеріалу, необхідного ритору для впливу на публіку» [3, 61]. Термін наратив, походячи від лат. *narro* – розповідати, повідомляти, повістувати, етимологічно пов'язується з латинським прикметником *gnarus* у значенні: «той, хто знає, хто обізнаний» (латинсько-український словник). У свою чергу, цей прикметник бере початок від індоєвропейського кореня *gra-*, що імплікує саму сему «знати» [8]. Класична теорія оповіді вважається теорією німецького походження. У фазі свого формування, наратологія завдячує німецькому літературознавству, а саме, Кьоте Фрідемманн і Оскару Вельзеру. [7, 30]. Перша концепція наративності отримала свою завершеність у теорії Франца Штанцеля, який постулював існування посередника-оповідача як основну характеристику оповідного тексту. Пізніше наратологи почали залучати до аналізу не лише вербальні, але й невербальні наративні твори, що містять у собі подію та/чи дію. Тому на сьогоднішньому етапі розвитку наратологія як теорія оповіді не фокусується виключно на літературних жанрах роману чи оповідання і взагалі не обмежується лише художньою літературою, намагаючись розкрити специфіку оповідних текстів будь-якого жанру і будь-якої функціональності [9, 9].

Російський формаліст В. Пропп у 1928 році визначив наративну структуру оповідного тексту на матеріалі казки, вказавши на 31 функцію, що формують основу наративу. В 1940-х роках ХХ століття свою спробу власної методології аналізу наративного тексту розробив і К.-Л.Стросс, озброївшись термінопоняттям мітема (*mytheme*). Французький наратолог Клод Бремон поділив усі студії оповідних текстів на дві групи, які, зважаючи на об'єкт дослідження, апелюють до різних аспектів наративного повідомлення, а саме – до історії, що оповідають, та дискурсу, що оповідає [4, 475] Постулюючи ідею шести актантних ролей, які становлять собою підґрунтя наративної граматики, А.-Ж.Греймас у своїй «Структурній семантиці» (1966) розкрив модальний і синтаксичний аспекти розгортання наративу. Ц.Тодоров, розробивши «граматику оповідного тексту», продемонстрував ефективність поєднання семантичних, синтаксичних і вербальних аспектів у моделюванні наративної структури художнього твору. Ж.Женетт визначив наратив як систему, що ґрунтується на таких наративних фігурах, як темпоральні, модальні та суб'єктивні [10], і саме темпоральність виступає

універсальною властивістю наративного тексту. Особливий вплив на становлення сучасних наратологічних поглядів мала концепція діалогізму М.М.Бахтіна (1920-ті роки ХХст.). Вчений замінив статичність текстів моделлю, в якій одна текстова структура розробляється стосовно до іншої структури. Така динаміка структуралізму стає можливою лише завдяки концепції, згідно якій точні смисли знаходяться не в слові, а на перетині кількох текстових площин, в діалозі кількох суб'єктів текстової взаємодії [2]. Посткласична наратологія відзначається «наратологічним поворотом», тобто проникненням наратології і її методики аналізу в інші дисципліни, отримуючи при цьому нові форми. Дану тенденцію універсалізації наративу Мартін Крайсворт визначив у 1992 році як «наративний поворот» [12, 645]. Водночас чимало лінгвістів і наратологів погоджуються з тим, що посткласична наратологія являє собою своєрідну «гібридну» форму, постаючи сумішшю когнітивної, риторичної та культурно-історичної наратології. Крім цього, загальноновизнаним є той факт, що саме структуралістська наратологія, еволюціонуючи, трансформувалася у справжню різноманітність нових підходів, серед яких є й такі, що втратили всі зв'язки й точки перетину зі структуралізмом [11, 1]. Серед теоретиків постмодернізму в різних галузях наукової думки стала поширеною концепція американського літературознавця Ф.Джеймсона про наратив як особливу епістеміологічну форму, що організує специфічні способи емпіричного сприйняття [6, 94].

Наративна здатність – це те, з чим ми народжуємося. Потреба людини розповісти така ж базова, як і потреба в їжі. Тож людина споконвіку складає історії, а вчені намагаються їх дослідити. Етимологія слова “наратив” розкриває дві функції наративу: наратив – універсальний інструмент як для оповідання, сприйняття знань, так і для їх передачі. Більш того, ці знання, можуть і не бути обов'язково статичними.

Наратив є невід'ємною частиною і наукового дискурсу. Наративна повсюдність – це те, що ми спостерігаємо в науці сьогодні. Мартін Крайсворт називає цю функцію наративу «поширеною дискурсивною повсюдністю» [12, 378]. В нашому дослідженні ми визначаємо ступінь та міру наративізації наукового дискурсу, засоби реалізації наративної традиції, а також різноманітність наукових наративів.

Як зазначає Вольф Шмід: “Текст є наративним у широкому сенсі, якщо він викладає зміну стану, та наративним у вузькому сенсі, якщо зміна стану імпліцитно або експліцитно відображено інстанцією, що оповідає” [9, 20] [переклад наш, З.Ш.] Отже, зміна стану – необхідна складова наративізації дискурсу. Мінімальною умовою наративу є наявність хоча б однієї зміни стану. І, таким чином, ми знову опиняємось у сфері часових та просторових понять та їх реалізації в дискурсі. Щодо наукового дискурсу нас цікавить реалізація цих понять з точки зору наративізації. Один із засобів реалізації часових та просторових понять у науковому дискурсі, а також ознакою наративізації, є проспекція та ретроспекція. Як зазначає І.Р.Гальперін: «По суті ретроспекція і проспекція є формами дисконтинуума. Вони – «перепочинок» у бігу лінійного розгортання тексту. Через ці категорії здійснюється той процес, без якого неможливо осмислення того, що відбувається. В

більшості текстів ретроспекція проявляється імпліцитно. Вона спирається на здатність нашої пам'яті утримувати попереднє повідомлення та зчіплювати його з тим, що повідомляється в даному часовому періоді. В проспекції імпліцитність, переплітаючись з окремими експліцитно вираженими сигналами, направляє увагу читача, мобілізує його творчий потенціал передбачати те, що буде закладено в подальшому розгортанні тексту. Ретроспекція – це граматична категорія, що об'єднує форми мовного виразу, які відносять читача до попередньої змістово-фактуальної інформації. Ретроспекція може бути представлена в тексті трьома різними видами в залежності від того, яка прагматична установка полягає в її основі:

1) відновити в пам'яті читача раніше надані відомості або повідомити йому нові, що стосуються минулого та необхідні для розуміння шляхів подальшого розгортання розповіді;

2) надати можливість переусвідомити ці відомості за нових умов, в іншому контексті, враховуючи те, що було сказано до ретроспективної частини;

3) актуалізувати окремі частини тексту, ті, що опосередковано стосуються змістово-концептуальної інформації» [5, 104] [переклад наш З.Ш.].

Проспекція – це граматична категорія, що об'єднує різні мовні форми віднесення змістово-фактуальної інформації до того, про що буде йти мова в послідовних частинах тексту. Подібно ретроспекції, проспекція – один із засобів розповіді, який дає читачеві можливість ясніше уявляти зв'язок та обумовленість подій та епізодів.

У науковому дискурсі нас цікавлять наративи з ретроспекцією та проспекцією. Ми спостерігаємо функціонування даних категорій в структурних наративах, до яких належать:

- наратив-анонсування (нاراتив-флешфорвард)
- наратив-флешбек
- наратив-дигресія
- наратив-підсумовування.

Наративи-анонсування або наративи-флешфорвард, здається, і створені якраз для реалізації функції проспекції. Наративи-анонсування і в лінгвістичному, і в комп'ютерному дискурсах складають майже однаковий відсоток: 13% та 12%. Отже, обидва типи дискурсу застосовують наративний засіб анонсування досить активно, адже відсоток наративів-анонсування порівняно великий.

Це явище ми спостерігаємо в передмовах, прологах, назвах, наративних обкладинках, епіграфіях, невербальних наративах-малюнках, що можуть бути розташовані перед розділом книги або власне текстом:

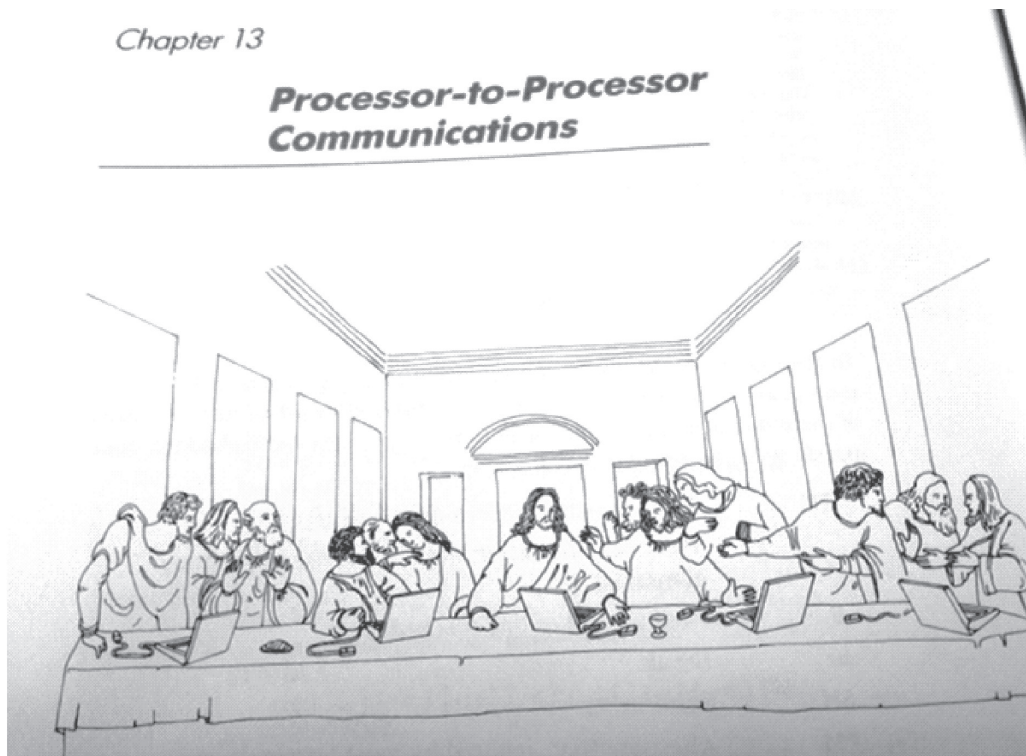

Рис.1 (13, 288).

Даний невербальний наратив-анонсування у вигляді малюнку надає перспекцію про тему майбутнього змісту розділу: одночасне виконання багатьох задач, про що надалі знаходимо підтвердження на с.289: *“In the environment shaped by this trend. The UNIX user will have occasion to perform tasks on two or more processors simultaneously.”*

Наступний наратив-анонсування має вигляд епіграфу:

The golden rule is that there are no golden rules. (George Bernard Shaw)
(13, 11).

Перспекція автора анонсує креативний підхід до вивчення даної тематики, про що знаходимо доказ надалі в тексті: *“Both operating systems offer several editors capable of line- or screen-oriented editing. Both systems offer interactive communications and electronic mail as well as extensive networking capabilities for file transfer, remote control execution, and remote login”* (13, 14).

Наратив-анонсування може міститися у передмові редактора:

“In a most illuminating and imagining manner, Professor Diane Larsen-Freeman’s book provides an overview and elucidation of those language teaching methods that have achieved international prominence. Each of the chapters of this book is devoted to the explication of a particular methodology, thus providing the reader with the means for inspecting and considering a number of alternative approaches to language teaching as they relate to his own teaching responsibilities. With this volume then, a critical need in the language teaching field has been met” (14, viii).

Майже всі назви несуть у собі проспекцію, адже вони анонсують наступний дискурс:

1. *“Techniques And Principles In Language Teaching” Diane Larsen-Freeman*
2. *“Unix for VMS Users” Philip E. Bourne*
3. *“Mechatronics For The Evil Genius” Newton C. Braga*
4. *“The Content Of The Form” Hayden White.*

Ретроспекцію спостерігаємо в післямові, підсумовуванні, епілозі. Часто-густо в науковому дискурсі ретроспекція виражена в наративах-флешбек, наративах-дигресіях, наративах-підсумовуваннях.

Наративи-флешбек часто застосовуються в комп'ютерному дискурсі – 14%, і значно менше в лінгвістичному дискурсі – 4%. Використовуючи наративи-флешбек, автор постійно утримує увагу адресата на важливій для пояснення та розуміння інформації, повторюючи важливі суттєві моменти. В комп'ютерному дискурсі автори використовують цей засіб частіше, адже комп'ютерний дискурс вимагає постійної та дуже пильної уваги адресата задля розуміння складних алгоритмів. Комп'ютерний дискурс також часто посилається на минуле за допомогою інтернет-лінків (інтернет-покликань). Комп'ютерний дискурс – це поєднання реальних та віртуальних векторів (реальний та віртуальний простір та час). У лінгвістичному дискурсі така тенденція не досить популярна. Не можна сказати, що в лінгвістичному дискурсі автори зовсім не використовують екскурс в минуле, але вони часто це роблять не в наративний спосіб.

Наративи-дигресії більш розповсюджені в лінгвістичному дискурсі. Ми можемо пояснити цю тенденцію тим, що автори комп'ютерного дискурсу бояться втратити увагу адресата, яка необхідна для розуміння складних алгоритмів. Саме через це вони рідко відволікаються від основної теми наукового викладу. Навіть коли ми спостерігаємо дигресії в комп'ютерному дискурсі, вони теж у більшості випадків мають вигляд інтернет-лінків. Якщо адресат бажає, він відкриває цей лінк. У лінгвістичному дискурсі відсоток наративів-дигресій досить великий – 12%, що свідчить, по-перше, про загальну наративізацію лінгвістичного дискурсу, а по-друге про тенденцію до емоційності в даному дискурсі, що сприяє кращому переконанню адресата за її допомогою.

Наративи-підсумовування складають досить великий відсоток від загальної кількості наративів. Логічним є той факт, що і в лінгвістичному, і в комп'ютерному дискурсах майже однаковий відсоток наративів-підсумовувань: 10% у комп'ютерному і 11% у лінгвістичному. Однією з основних ознак наукового дискурсу є підсумовування проведених досліджень, висновки, тож підсумовування у наративний спосіб сприяє розумінню, переконанню та запам'ятовуванню наукових доробків.

Отже, категорії проспекції та ретроспекції можуть бути реалізованими в науковому дискурсі за допомогою різноманітних структурних наративів, наративних обкладинок та невербальних наративів, які утворюють у даній сфері спілкування особливу функціонально-стилістичну систему. Проспекція та ретроспекція у науковій сфері спілкування покликана передусім згадувати

та передбачати концептуально та комунікативно важливі змістові частини дискурсу, що стосуються попередньої або наступної інформації. Проспективно-ретроспективний характер комунікативно-пізнавальної діяльності вченого виражає динаміку розгортання старого і нового знання, а отже, є ознакою подієвості та зміни стану, що, в свою чергу, є ознакою наративізації наукового дискурсу. В умовах сучасної конкуренції в науці, науковці повинні не лише генерувати продуктивні ідеї та швидко реагувати на потреби сучасного наукового ринку, вони повинні якомога ефективніше привертати увагу саме до свого виноходу та/або наукового дослідження. Зрештою, дрейф наукового дискурсу у бік його наративізації сприятиме, з-одного боку, «олюдненню», а з іншого, оптимізації та ефективності наукової комунікації.

Список літератури

1. Аристотель. Поэтика. Риторика [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://tululu.org/read5505015>. Аристотель.
2. Бахтін М.М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / Михайло Михайлович Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. – С.311.
3. Безменова Н.А. Неориторика: проблемы и перспективы (обзор) / Н.А.Безменова // Семиотика. Коммуникация. Стиль: сб.обзоров /отв.ред. И.П. Ильин. – М.,1983. – С.37-38.
4. Бремон К. Структурное изучение повествовательных текстов после В.Проппа / Клод Бремон // Семиотика: сб./ под.ред. Ю.С.Степанова. – М.: Радуга, 1983. – С. 472-480.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования [Электронный ресурс] – Режим доступа: Linguistics-online.narod.ru
6. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / Илья Петрович Ильин. – М.: Интрада, 1996. – 256 с.)
7. Папуша І.В. Що таке наратологія / І.В.Папуша // Наративні виміри літератури [матеріали міжнар.наук.конф. з наратології], Тернопіль, 23-24 жовтня 2003
8. Тюпа В.И. Нарратология как аналитика повествовательного дискурса / В.И.Тюпа // Тверской гос.университет, 2001 – 58 с.
9. Шмид В. Нарратология / В.Шмид // 2е изд., испр. и доп. – М.:Языки славянской культуры, 2008. – 304 с. 7Шмид В.Нарратология
10. Genette G. Nouveau discours du recit / Gerard Genette/ - P. Seuil, 1983. – 178 p.
11. Herman D. Narratologies: New Perspectives on Narrative Analysis / David Herman. - Columbus: Ohio State UP., 1999. – 432 p.
12. Kreiswirth M. Trusting the Tale: the Narrativist Turn in the Human Sciences. New Literary History. Vol. 23 No3, History, Politics and Culture / Martin Kreiswirth. – published by the John Hopkins University Press, 1992 – P. 629–657.
13. Bourne P. E. UNIX for VMS Users / E. Bourne Philip // Digital Press – USA, 1990 – 368 p.
14. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching / Diane Larsen-Freeman // Oxford University Press,1986 - 142 p.
15. Newton C.Braga Mechatronics For The Evil Genius / C.Braga Newton // McGraw-Hill Education TAB, 2005
16. White H. The Content of the Form / White Hayden // The Johns Hopkins University Press, 1987 – USA – 244 p.

References

1. Aristotel. Poetika. Ritorika. Retrieved from <http://tululu.org/read5505015>
2. Bahtin M.M. Problema tekstu u lingvistitzi, filologii ta insih gumanitarnih naukah / Mihailo Mihailovich Bahtin // Antologiya svitovoyi literaturno-kritichnoyi dumki XX st. / Za red. Mariyi Zubritzkoyi, s.311
3. Bezmenova, N.A. (1983). Neoritorika: problem i perspektivi (obzor). In Semiotika. Kommunikatsiya. Stil: otv.red. I.P.Ilyin. – M., 37-38

4. Bremon, K.(1983). Strukturnoye izucheniye povestvovatelnih tekstov posle V.Proppa / Klod Bremon // semiotika: sb./ pod red. U.S.Stepanova, - M.: Raduga, 472-480
5. Galperin, I.R. Tekst kak object lingvisticheskogo issledovaniya. Retrieved from <http://Linguistics-online.narod.ru>
6. Ilyin, I.P. (1996). Poststrukturalizm. Dekonstruktivizm. Postmodernizm / Ilya Petrovich Ilyin. – M.: Intrada.
7. Papusha, I.V. (2003). Sho take naratologiya. In Narativni vimiri literature – Ternopil
8. Тyupa, V.I. (2001). Narratologiya kak analitika povestvovatel'nogo diskursa. Tverskoy gos. universitet.
9. Shmid, V. (2008). Narratologia. – M.: Yaziki slavyanskoy kulturi.
10. Genette, G. (1983). Nouveau discours du recit
11. Herman, D. (1999). Narratologies: New Perspectives on Narrative Analysis / David Herman/ - Columbus: Ohio State UP.
12. Kreiswirth, M. (1992). Trusting the Tale: the Narrativist Turn in the Human Sciences. In New Literary History. Vol. 23 No3, History, Politics and Culture / Martin Kreiswirth. – published by the John Hopkins University Press, 629–657.
13. Bourne, P. E. (1990). UNIX for VMS Users / E. Bourne Philip. In Digital Press – USA.
14. Larsen-Freeman, D. (1986). Techniques and Principles in Language Teaching / Diane Larsen-Freeman. Oxford University Press.
15. Newton, C. (2005). Braga Mechatronics For The Evil Genius. McGraw-Hill Education TAB.
16. White, H. (1987). The Content of the Form / White Hayden. The Johns Hopkins University Press.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2017 р.